

EEN AFSTAND CREËREN OM ERIN TE VERDWIJNEN

HET OEUVRE VAN P.F. THOMÉSE

Hoe vaak ben ik in recensies van het werk van P.F. Thomése (1958) niet de observatie tegengekomen dat er meerdere auteurs schuilgaan achter deze afstandelijke schrijversnaam? Er zouden er minimaal twee zijn: de intellectuele klassiek geschoolde gymnasiast, die van zijn naam alleen de initialen prijsgeeft en de ordinaire Franske, met wie wat af te lachen valt en het goed hoeren en snoeren is. Ik houd van allebei en bespeur – zijn hele oeuvre overziend – dan ook niet zoveel verschil tussen de diverse verschijningsvormen van een van Nederlands beste stilisten. Vanaf zijn debuut, de novellebundel *Zuidland* (1990) tot en met zijn recentste roman *De weldoener* (2010) schildert Thomése vergeefse levens. Zijn personages missen van alles, maar vooral zichzelf. Naar hun eigen gevoel bestaan ze niet echt. Het ware leven bevindt zich altijd elders, vooral in hun fantasie. Hun eigen povere bestaan kun je nauwelijks een leven noemen. Ze laten slechts lege plekken achter, zoals Fons Nieuwenhuijs het in *Vladiwostok!* formuleert, leegtes die ze proberen op te heffen door zich te verliezen in iets wat groter is dan zichzelf: religie, kunst, politiek, liefde, seks – het dondert niet wat.

Zo'n klassiek literair thema steeds opnieuw vormgeven is een hachelijk avontuur, dat zonder de ironie die in dertig jaar schrijverschap Thoméses handelsmerk is geworden, al snel pathetisch of zelfs kitscherig kan worden. Dat gevaar heeft bij Thomése voortdurend op de loer gelegen, totdat hij de kitscherige kanten van het bestaan (zoals het verlangen naar de zelfkant of juist naar een knus gezinnetje) tot kunst ging verheffen door er, naar Amerikaanse snit, literatuur met een reusachtige L van te maken.

Laat ik maar direct bekennen dat *J. Kessels: The Novel* mijn lievelingsboek van Thomése is. In deze schitterend geschreven, als een waanzinnig vuurwerk vormgegeven

ELSBETH ETTY

werd geboren in 1951 in Hulshorst. Is redacteur en literair recensent van de krant *NRC Handelsblad*. Promoveerde in 1996 cum laude aan de Universiteit Utrecht op een biografie van Henriette Roland Holst. Publiceerde haar proefschrift onder de titel *Liefde is heel het leven niet. Henriette Roland Holst 1869-1952*, waarvoor ze in 1997 de Gouden Uil en de Busken Huetprijs ontving en waarmee ze ook de shortlist van de AKO Literatuurprijs haalde. Sinds 1 september

2004 is zij bijzonder hoogleraar in de literaire kritiek aan de Vrije Universiteit Amsterdam. Ook verschenen van haar de roman *Maak jezelf maar klaar* (2007), de verzamelde columns *Chilling* (2008), het ABCdarium *ABC van de literaire kritiek* en de bloemlezing *De Nederlandse erotische literatuur in 80 en enige verhalen* (beide 2011). Adres: Prinsengracht 4, NL-1015 DV Amsterdam.

roadnovel gaat “ons Franske” stilistisch helemaal los in het oproepen van de cliché-beelden die hem als prepuber opwonden en waar hij de rest van zijn leven op moet teren. Hoe hilarisch en akelig herkenbaar tegelijk. Want zijn wij *in sexualibus* niet allemaal de gevangene van weinig originele puberale fantasieën?

Onbegrijpelijk dat Thomése juist op deze zelfrelativerende roman zo hard is afgekeurd door feministische auteurs als Stine Jensen en Renate Dorrestein. Onmiddellijk na verschijning van *J. Kessels: The Novel* betichtte Jensen Thomése in *NRC Handelsblad* van het produceren van *fucktion*, een term die hij twee jaar eerder overigens zelf had gemunt. Op zijn *Vladiwostok!*-website vroeg hij zich over dat boek af of zijn “*real life novel*” gerekend moet worden tot de *fiction*, de *faction* of de *fucktion*”.

“Het is dus *fucktion* geworden”, constateerde Thomése in reactie op Jensens verwijt dat hij “een nieuw soort seksistische machoschrijver” vertegenwoordigde wiens helden “vreemdgaande en pornografisch geïnspireerde genotzoekers op leeftijd” zijn. Geduldig zette Thomése uiteen dat literatuur “een vorm van humor is, waar niet iedereen even goed greep op krijgt. Voor de grap zal ik het nog een keer proberen uit te leggen. Een schrijver bestaat echt en een personage bestaat niet echt. Gek hè? De kloof die zich tussen beiden bevindt, wordt verbeelding genoemd. De verbeelding is het eeuwig groene achterland van de mogelijkheden, terwijl de werkelijkheid het betonnen werkgebied is van de voldongen feiten.”

Inderdaad vallen in het werk van Thomése “de helden” – meestal “antihelden” trouwens – niet helemaal of helemaal niet samen met de auteur, wat niet wegneemt dat de verbeelding waarmee hij zijn personages en hun levenssferen creëert wel degelijk aan

zijn eigen brein is ontsproten. *So what?* Moeten we Nabokov verwijten dat hij Humbert Humbert heeft verzonnen? Ik refereer hier niet voor niets aan *Lolita*, want incestfantasieën zijn Thoméses personages ook niet onbekend (wie wel trouwens?). In zijn recentste roman *De weldoener* – evenals het meesterwerk van Nabokov een tamelijk absurdistische en niet ongeestige *road novel* over het verlangen naar “een meisje voor zichzelf” – heeft hij een vorm gevonden om dergelijke ongemakkelijke fantasieën te verbeelden.

VERDEDIGER VAN DE VERBEELDING

Al vroeg in zijn schrijverscarrière heeft Thomése als kersverse redacteur van het tijdschrift *De Revisor* afstand genomen van het idee dat romanpersonages samen (moeten) vallen met hun schepper. In zijn essay ‘De narcistische samenzwering’ (1998) fulmineerde hij tegen de opvatting dat een boek “echt”, “overtuigend” of “toegankelijk” moet zijn, dat wil zeggen: geschreven in een taal die “iedereen” zelf ook gebruikt. Voor hem draaide literatuur om de superieure taal en vorm, maar, zo constateerde hij bitter: “Er is geen strijd om de vorm aan de gang, maar een strijd tegen de vorm. Vorm is onecht – als het tenminste niet de vorm is waarin de werkelijkheid zich aan ‘iedereen’ voordeet, want die wordt voor ‘echt’ gehouden en van een schrijver wordt tegenwoordig vóór alles geëist dat hij ‘echt’ is.” Over de autobiografisch schrijvende bestsellerauteurs van die tijd, met als voorbeeld Connie Palmen, schreef hij dat zij niet superieur maar gelijk zijn aan hun publiek. “Het publiek ziet in hen zichzelf terug, maar dan honderdmaal, duizendmaal, honderdduizendmaal vergroot – het is een gigantische narcistische samenzwering.”

Thomése is zichzelf trouw gebleven, zoals blijkt uit zijn Albert Verwey-lezing ‘Het raadsel der verstaanbaarheid’ (2011), waarin hij zich opnieuw met kracht verzet tegen de trivialisering en vercommercialisering van de literatuur. Vanaf het allereerste begin heeft hij zich opgesteld als verdediger van de verbeelding in de literatuur. Sinds zijn debuut, waarvoor hij terecht werd bekroond met de AKO Literatuurprijs, heeft hij geweigerd zich te conformeren aan datgene waartegen literatuur zich volgens hem hoort te verzetten: “onnauwkeurige taal, obsoleete observaties, onbezielde visies”. Dat althans is mijn mening, die ik niet heb herzien na zijn *fucktion*-boeken *Vladiwostok!* en *J. Kessels: The Novel*. In deze ironische *real life novels*, zoals hij ze zelf noemt, herken ik nog altijd de jonge, tastende P.F. Thomése van *Zuidland*, die aan de vergeefsheid van al het menselijke geploeter in ironisch getoonzette historische verhalen een vorm trachtte te geven. Met een vette knipoog op zoek naar de verloren tijd, naar een verleden dat niet bestaat, naar een droom die nooit uit zal komen: dat is het steeds terugkerende thema van de romanticus die Thomése van oudsher is en met wie hij, via zijn personages, in een voortdurende strijd verwickeld is.

P.F. Thomése, Foto Tessa Posthuma de Boer.

Een publiekslieveling wilde Thomése nooit worden – ook dat hoort bij de romanticus. “Ik begon als schrijver met een onpersoonlijk ideaal, vandaar ook die initialen P.F. voor mijn naam. Ik wilde boeken schrijven die zonder mij konden bestaan”, vertelde hij mij in een recent interview. En: “Niet-bestaan – zoals tijdens het schrijven – vind ik de allerbegerenswaardigste staat van zijn.” Dit authentieke ideaal laat Thomése ook terugkeren in de overpeinzingen van zijn personages. Zo denkt de gewezen journalist Fons Nieuwenhuijs terwijl hij in *Vladivostok!* zijn oude stiel weer eens oppakt: “Als het erop aankwam, was schrijven wat hem betreft nog steeds het mooiste wat er was. Hij kon er lyrisch over worden, *ja nog steeds*, hoe je in een tekst kon verdwijnen *en niemand wist waar je was, ook jijzelf niet.*”

Het verlangen om te verdwijnen, om niet te bestaan buiten zijn werk, werd door de AKO-prijs, waarmee Thomése ten prooi viel aan de “banaliteit van de roem”, in één klap tenietgedaan. Toch bleef hij een *writer's writer*, die buiten de schijnwerpers langzaam groeide in de schaduw van succesvollere generatiegenoten als A.F.Th van der Heijden en Thomas Rosenboom, net als hij uit de stal van *De Revisor*.

Na *Zuidland* toonde Thomése de behoefte om verscheidene genres en stijlen uit te proberen, zoals de pseudonaturalistische roman *Heldenjaren* (1994) over een Uitvretter-achtige figuur die zijn leven in ledigheid slijt. *Haagse liefde & De vieze engel* (1996),

twee allegorische novellen over respectievelijk een krankzinnige verzekeringsagent en een kunstzinnige restaurateur met wie het allebei slecht afloopt, bevielen mij met terugwerkende kracht beter dan bij eerste lezing, omdat ik de latere Thomése erin terugvond. De personages, die geïntroduceerd worden met motto' s uit Goethes *Faust*, ontsnappen tegen hun wil aan de banaliteit van hun bestaan, zonder dat hun vlucht in iets wat groter is dan zichzelf wordt gehonoreerd. Opnieuw is het de vergeefsheid van het menselijke streven waar Thomése zijn verbeeldingskracht maar ook zijn humor en zelfspot op los laat.

QUEESTE NAAR EEN ECHT LEVEN

In 1999 verraste Thomése met *Het zesde bedrijf*, een knappe historische roman met postmoderne trekjes over Etta Palm, een achttiende-eeuwse feministe van Groningse afkomst, die tijdens de Franse Revolutie behalve *Fraternité* ook burgerrechten voor vrouwen eiste. Uiteraard gaat zij ten onder. De titel van deze ondergangsgeschiedenis over een revolutieslachtoffer is ontleend aan een gedicht van Wislawa Szymborska dat handelt over een bedrijf dat buiten de uit vijf bedrijven bestaande klassieke tragedie valt, en dat gaat over de “wederopstanding op de slagvelden van het toneel”. Wederopstanding via de kunst, de liefde of beide – Thoméses personages zijn het verlangen naar een herkansing, een tweede leven, of liever gezegd een “echt leven”, nooit kwijt geraakt.

Een genre dat we tien jaar na zijn debuut nog niet van Thomése kenden, was het reisverhaal, maar dat hij ook daarin excelleert, bewees hij in 2000 met *Greatest Hits*, waarin voor het eerst de Tilburgse outcast J. Kessels, expert in country- en westernmuziek, opduikt. Thomése laat in dit boek meer van zichzelf zien dan in zijn voorgaande werk. Handelde het titelverhaal van *Zuidland* nog over een achttiende-eeuwse ontdekkingsreiziger, nu gaat de auteur zelf op ontdekkingsreis naar de woonplaatsen van idolen als Pessoa, Ludwig II en Faulkner. Over het algemeen houd ik niet zo van reisverhalen, maar dit zijn dierbare stukken waarin Thomése alle registers opentrekt en zich van een kant laat zien die ik (nog) niet van hem kende. Onthecht en toch betrokken, zowel pathetisch schmierend als komisch, maar strak in de vorm door voortdurend de hooggestemde verwachting te laten afketsen op de suffe werkelijkheid en het onvermogen van de reiziger om daadwerkelijk iets te *beleven*. Zoals Pieter Steinz over Thomése opmerkte in zijn recensie van *Greatest Hits*: “Wat hij zoekt, is de ‘zinderende sensatie van het ordinaire’; en zijn pogingen om die op papier te krijgen leveren op zijn minst één briljant verhaal op, ‘De ziel is een eenzame hete neger’, over een ontmoeting in Paradiso met de soulgrootheid Solomon Burke, die over het kroeshaar van Thomése strijkt en concludeert: ‘*This man must be black somewhere.*’ De zegening van de bleekscheet door de zwarte soulgod is ingebed in een verhaal over een onbereikbare liefde, en vormt de apotheose van een verhandeling over het blanke onvermogen om zich over te geven – aan muziek, maar vooral aan begeerte en seks.”

Lees voor dat “blanke onvermogen” Thoméses onvermogen om zich over te geven aan muziek, begeerte en seks, en je hebt de kern van zijn werk, dat één queeste naar “echt leven” is, te pakken. Man, dacht ik na lezing van *Greatest Hits*, reis verder, desnoods naar het einde van de nacht, grijp dat leven bij zijn kladden en vind daar, net als Céline, ook maar eens een taal en een vorm voor.

VERGEEFS DE LEEGTE VULLEN

Maar toen greep het leven Thomése bij zijn kladden. En achter die afstandelijke initialen P.F. bleek ineens een mens schuil te gaan, een vader, een rouwende vader en liefdevolle echtgenoot. Na de dood van zijn zes weken oude dochtertje Isa publiceerde de schrijver, die altijd wars geweest was van autobiografische ontboezemingen, in 2003 *Schaduwkind*, opgedragen aan zijn vrouw Makira: een wonderschoon en aangrijpend relaas over de onmogelijkheid een vorm te vinden voor dit verlies. Ironisch genoeg betekende *Schaduwkind* Thoméses doorbraak bij een groot publiek, maar belangrijker: *Schaduwkind* zorgde ook voor een doorbraak in Thoméses schrijverschap. Nu, bijna tien jaar en zo'n vijf boeken verder, valt op hoezeer het tastbare verlies waarvoor hij in *Schaduwkind* bewust geen vorm wilde vinden, zijn stijl lossier en zijn vorm gewaagder heeft gemaakt. Maar ook hoezeer de essentie van *Schaduwkind* – leven met gemis, vergeefs proberen de leegte op te vullen – zich blijvend in zijn werk heeft genesteld. Over zijn dode dochter schreef hij in *Schaduwkind*: “... het is onmogelijk en het zal onmogelijk zijn om haar niet te denken. Er zal daarom op het laatst geen plek meer over zijn waar zij niet gestorven is. Het is maar net begonnen. Ze heeft nog minstens een leven te gaan.” Inderdaad: we zien haar terug in *De weldoener*, waar een vaderfiguur een meisje redt van de dood. In deze roman sterft juist degene die haar opwekte, terwijl zij zichzelf redt en de vertelstem zegt: “Ze beseft het nog niet helemaal, maar ze heeft nog een heel leven voor zich.”

Na *Schaduwkind*, dat behalve over het gemis van Isa ook ging over het gemis aan taal en vorm om de gaten die de dood slaat mee op te vullen, vroeg ik me af of Thomése ooit nog een verhaal zou kunnen vertellen dat niet gebaseerd was op zijn eigen verlies en gemis. Maar hij dééd het, alhoewel we ons kunnen afvragen of de voor zijn doen softe, kleine roman *Izak* (2005) niet gerelateerd is aan de dood van Isa (het gaat tenslotte om nauwelijks een letter verschil). Het boek is hoe dan ook autobiografischer dan hij zich voor *Schaduwkind* ooit in fictie had toegestaan, al was het maar omdat het is opgedragen aan Frederik, zijn na de dood van Isa geboren zoon. Hoofdpersoon is een Ambonees jongetje op Oost-Java, wellicht geïnspireerd op Thoméses Molukse schoonvader en grootvader van Frederik, die in de opdracht niet voor niets “*tjutju Maluku*” (kleinzoon van de Molukken) wordt genoemd. Wat me het meest trof in *Izak*, was het lef van Thomése om waar hij dat nodig achtte clichés te gebruiken – iets wat in

Schaduwkind uitgesloten was omdat het boek daarmee zijn geloofwaardigheid had verloren. Wat, net als in *Schaduwkind*, ook totaal ontbreekt in *Izak* zijn de ironie en Thoméses bijtende zelfspot. Bij *Schaduwkind* kon dat niet anders, bij *Izak* voelde het als een tekort, een gemis zelfs, alsof ik geen *vintage* Thomése in handen had.

Hierbij vergeleken was *Vladiwostok!* (2007) een opluchting, een bevrijding. Via de omweg van de slapstick, de hyperbool en – gelukkig – de ironie heeft hij in deze zedenroman veel van zichzelf en zijn kritiek op het populisme in politiek en media gelegd. De titel is ontleend aan een anekdote over Ramses Shaffy, die dronken in een taxi stapt en op de vraag “Waarheen?” antwoordt: “Vladiwostok!” De hoofdpersoon, ex-journalist Fons Nieuwenhuijs, is duidelijk een alter ego van de ex-journalist Frans Thomése. Inmiddels is hij “consultant” in politiek Den Haag en “spindoctor” van de in het rond neukende politicus Hans Portielje, die zoals veel van Thoméses personages drukdoende is in een leeg universum een afgrond te creëren om er zelf in te tuimelen. Fons is die fase voorbij. Hij scheidt geen genoeg meer in inhoudsloze relaties en het verkopen van gemakzuchtige prietpraat. Hij verlangt naar engagement, echte betrokkenheid. Fons (Fonske voor zijn Tilburgse ex) noemt zichzelf “een romanticus”. “Dat was hij altijd geweest en dat zou hij altijd blijven.” Hoewel hij het aan zichzelf nauwelijks durft toe te geven, snakt hij naar een gezinsleven, naar kinderen om voor te zorgen, naar iets “wat normaal gesproken geluk wordt genoemd”. Nieuwenhuijs en Portielje zijn allebei *flat characters*, maar daar gaat het niet om in deze bizarre zedenschets, die het vooral van Thoméses tomeloze taal moet hebben.

INTIEME ZELFONTMASKERING

Zelf verklaart Thomése de omslag in zijn werk, dat sinds *Schaduwkind* aanzienlijk toegankelijker is geworden, uit zijn toegenomen stilistisch vernuft. “Ik vind dat ik sinds *Schaduwkind* veel beter ben gaan schrijven”, vertrouwde hij mij toe. Of dat laatste waar is, betwijfel ik (hij schreef altijd trefzeker en goed), maar wat zeker is toegenomen, is zijn lef om *all out* te gaan en met inzet van al zijn literaire verbeeldingskracht te zeggen wat hij te zeggen heeft. Ja, ook over zichzelf en zijn autobiografische besognes. In *J. Kessels: The Novel* heet de vertellende ik-figuur P.F. Thomése. Samen met oud-collega J. Kessels, met wie hij ooit op een Brabantse krant werkte (Thomése was van 1979 tot 1984 verslaggever bij het *Eindhovens Dagblad*), jaagt hij in een krankzinnig, niet na te vertellen verhaal achter de intens ordinaire cafetarialiefde van zijn jeugd aan: Birgit de Braaij, bijgenaamd B.B. Hier kan hij zich niet verschansen achter zijn deftige initialen en maakt hij de verheven pretentie om te verdwijnen in zijn werk compleet belachelijk. Intiemere zelfontmaskering dan deze Nederlandse *On the Road* bestaat niet in ons taalgebied. Dit is de literaire versie van *Ik Jan Cremer* – en wat voor literatuur! Elke scène, elke zin is hilarisch, ontroerend of allebei tegelijk, en laat je schaterlachend

achter, met dezelfde deun in je hoofd die *Reis naar het einde van de nacht* veroorzaakt: ja, dit is schrijven, dit is waar literatuur voor is bedoeld.

Zijn laatste boek *De weldoener* mist deze potentie – maar dit verhaal over een aan het leven lijdende componist die in de Lijdensweek een meisje uit de dood opwekt, is niettemin een onversneden Thomése. In de recensies die ik van deze roman las, wordt hoofdpersoon Sierk Wolffensberger voorgesteld als een mislukte kunstenaar. Dat lijkt me een misinterpretatie. Sierk, die eigenlijk gewoon Theo Kiers heet, zoals P.F. Thomése gewoon Frans heet, is niet mislukt maar miskend, wat iets totaal anders is, zeker in zijn eigen perceptie. Thomése slaagt erin om deze Haarlemse romanticus die zijn oudemannengeilheid verpakt in verheven christelijke symboliek, volstrekt te ontmaskeren en evengoed sympathie voor hem op te wekken. Het is niet moeilijk in Sierk de vroegere Thomése met zijn verheven denkbeelden over het kunstenaarschap te herkennen. “Hij is een alter ego”, vertelde hij mij, “dat ik heb onderzocht om er achter te komen dat een levenshouding die de zuiverheid van de kunst boven alles stelt, leidt tot afwijzing van het leven ten faveure van een fantasma dat je najaagt.”

In hetzelfde interview verklapte hij dat het zijn doelstelling als schrijver is om “steeds iets nieuws te definiëren”. Zijn veelzijdige oeuvre overziend is hem dat tot nu toe gelukt voor wat de vorm betreft, maar de inhoud blijft hetzelfde fantasma waarvan het vruchteloze najagen de kern van Thoméses wezen en werk is. Onwillekeurig – en ik vermoed zelfs tegen wil en dank – blijkt deze op het eerste gezicht grillige auteur een heuse bouwer te zijn van een samenhangend oeuvre. Het wordt dan ook hoog tijd voor een serieuze oeuvreprijs voor P.F. Thomése.

LITERATUUR

P.F. THOMÉSE, *Grillroom Jeruzalem*, reisverhaal, Contact, Amsterdam, 2011

P.F. THOMÉSE, *De weldoener*, roman, Contact, Amsterdam, 2010

P.F. THOMÉSE, *J. Kessels: The Novel*, roman, Contact, Amsterdam, 2009

P.F. THOMÉSE, *Nergensman. Autobiografieën*, roman, Contact, Amsterdam, 2009

P.F. THOMÉSE, *Vladiwostok!*, roman, Contact, Amsterdam, 2007

P.F. THOMÉSE, *Izak*, een sprookje, Contact, Amsterdam, 2005

P.F. THOMÉSE, *Schaduwkind*, Contact, Amsterdam, 2003

P.F. THOMÉSE, *Greatest Hits*, verhalen, Contact, Amsterdam, 2000

P.F. THOMÉSE, *Het zesde bedrijf*, roman, Contact, Amsterdam, 1999

P.F. THOMÉSE, *Haagse liefde & de vieze engel*, twee novellen, Contact, Amsterdam, 1996

P.F. THOMÉSE, *Heldenjaren*, roman, Contact, Amsterdam, 1994

P.F. THOMÉSE, *Zuidland*, verhalen, Contact, Amsterdam, 1990